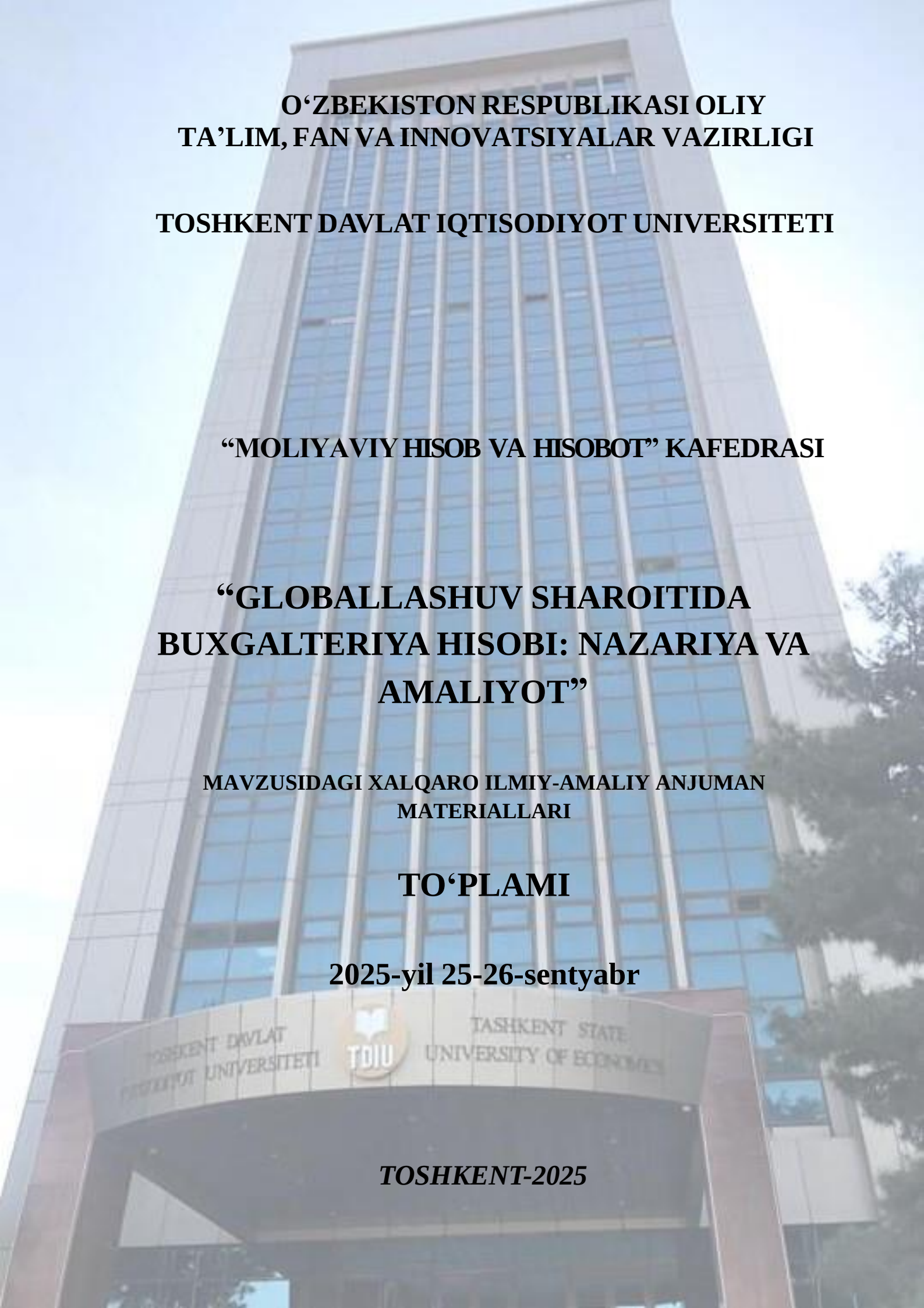

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

“MOLIYAVIY HISOB VA HISOBOT” KAFEDRASI

“GLOBALLASHUV SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI: NAZARIYA VA AMALIYOT”

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

TO‘PLAMI

2025-yil 25-26-sentyabr

TOSHKENT-2025

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

“GLOBALLASHUV SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI: NAZARIYA VA AMALIYOT”

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI TO‘PLAMI

2025-yil 25-26-SENTYABR

TOSHKENT “Tahririy nashriyot” 2025

субъект учун фойдали бўлишини таъминлаш мақсадга мувофиқ. Бунинг учун эса МҲХС асосида тайёрланган ҳисоботлар хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини молиялаштириш манбаига таъсир этишга қаратиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сон «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори. www.lex.uz

2. Sara Issakova, Aigul Moldabekova, Altynay Moldasheva, Marina Kenzhebaeva, Galiya Tuleyeva. Evaluation of Share Investments at Fair Value. //Espacios, Vol. 38 (№ 59) Year 2017. Page 21.

3. Авлокулов А.З. Молиявий натижалар ҳисоби ва аудити методологиясини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертация автореферати. – Т.: 2019. – 72 б.

4. Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари, Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари www.ifrs.org

ФОЙДА СОЛИҒИ БЎЙИЧА МАЖБУРИЯТЛАРНИНГ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Дўлабов Зафар Акбарович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
таянч докторанти

Аннотация: Ушбу мақолада фойда солиғи бўйича мажбуриятларининг назарий асослари ва уларнинг бухгалтерия ҳисоби масалалари ёритилган. Фойда солиғи бўйича мажбуриятлари бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида такомиллаштиришнинг йўналишлари кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: бухгалтерия ҳисоби, солиқ, фойда солиғи, солиқ мажбурияти, солиқ харажати, МҲХС.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы корпоративных налоговых обязательств и вопросы их учета. Обозначены направления совершенствования учета обязательств по налогу на прибыль на основе международных стандартов финансовой отчетности.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налог, налог на прибыль, налоговое обязательство, налоговый расход, МСФО.

Annotation: This article discusses the theoretical foundations of corporate tax liabilities and issues of their accounting. The directions for improving the

accounting of income tax obligations on the basis of international financial reporting standards are outlined.

Keywords: accounting, tax, income tax, tax liability, tax expense, IFRS.

Кириш: Дунё бўйича 2024 йилда 181 та юрисдикцияда юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг ўртача ставкаси 23,51 фоизни ташкил қилди. Ялпи ички маҳсулотга нисбатан ўртача ставкаси 25,67 фоизни ташкил қилди. Фойда солиғи ставкасининг 225 та юрисдикцияда ўртача кўрсаткичи 23,51 фоизни ташкил қилади.Америка Қўшма Штатлари корпоратив солиқ ставкаси ў'йича 82-ўринда туради, федерал ва штатнинг умумий ставкаси 25,63 фоизни ташкил қилади [1].

Жаҳонда фойда солиғи ставкаси (STRs) 2021 ва 2024 йиллар оралиғида барқарор бўлиб, сўнгги йигирма йил ичида уларнинг узоқ муддатли пасайиши тўхтатади, аммо ставкалар тарихий ўртача кўрсаткичлардан анча паст бўлиб қолмоқда 2019 йилдан 2024 йилгача ўртача (STRs) нисбатан барқарор бўлиб, 2019 йилда 21% ни ва 2024 йилда 21,1% ташкил қилди [2].

Солиқ мажбуриятиларининг бухгалтерия ҳисоби муаммоларини ўрганишда унинг назарий ва ҳуқуқий асосларини тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга эгадир. Шунинг учун ҳам солиқ мажбуриятлари бухгалтерия ҳисоби тизими ва унинг ҳуқуқий асосларини ўрганиш ҳамда унга баҳо бериш асосида муаммолар ечимига оид таклифлар ишлаб чиқиш муҳимдир.

Адабиётлар шарҳи: Адабиётларда фойда солиғи ва фойда солиғи бўйича мажбуриятлар турлича талқин қилинмоқда ва таърифлар берилмоқда.

В.Г.Пансковни (2019) қайд этишича, “Ташкилот томонидан олинган фойда давлат, ташкилот эгалари ва ташкилотнинг ўзи ўртасида тақсимланади. Давлат ва ташкилотлар ўртасидаги муносабатларга келсак, улар фойдани солиққа тортиш асосида қурилади, бунда солиққа тортиладиган фойданинг ўзи солиқ ҳисоби маълумотлари асосида ҳисобланади” [3].

Фойдани солиққа тортишда бухгалтерия ҳисоби мақсадидаги ва солиққа тортиш мақсадидаги фойдани фарқлаш керак. Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти 12-сон «Фойдадан солиқлар»да (2018) бухгалтерия фойдаси – бу давр учун фойда солиғи харажати чегириб ташланишидан олдинги фойда ёки зарардир. Солиқ солинадиган фойда – бу солиқ органлари томонидан белгиланган қоидаларга мувофиқ аниқланган ва натижада фойда солиқлари тўланадиган давр учун фойда ҳисобланади деб эътироф этилган[4].

Ризаев (2022) Ўзбекистонда айни вактда МҲХС жорий этиб борилиши билан МҲХС бўйича ҳисобот ва солиқ тизими ўртасида низолар бўлиши аниқ. Шу сабабли МҲХС бўйича ҳисоб юритишга ўтишда, молиявий ҳисобни юритиш учун МҲХС нормаларидан фойдаланиш қоидаларини ва кўпгина

йўриқномаларни чиқариш керак бўлади. Жумладан, фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш учун солиққа тортиладиган фойда суммасини аниқлашнинг молиявий ҳисобини солик кодексига уйғунлашган ҳолда, шу билан бирга бизнес эгалари ва инвесторлари учун фойдали куринишдаги тартибини ишлаб чиқиш энг долзарб масалалар қаторига киради [5].

Пўлатов ва Абдугаппаровлар (2022) МҲХС ўтишнинг фойда солиғига таъсирини қуйидагича ифодалайди: Фойда солиғи ҳисобига оид молиявий ҳисоботнинг халкаро стандартларининг (МХХС) мамлакатлар миллий иқтисодиётида қўллашнилиши ўзига хос вазифаларни амалга оширишни ва ёндашувларни талаб этади. Ушбу стандартнинг мақсади фойда солиғини ҳисобга олиш тартибини белгилашдан иборатдир[6].

З.Н.Қурбанов (2024): Товарларни (хизматларни) реализация қилишдан олинган даромад электрон ҳисобварақа фактураларга асосан аниқланади. Фойда солиғи мақсадлари учун, агар товарларга бўлган мулк ҳуқуқи ўтказилган ёки хизматлар кўрсатилган ва ушбу ҳолат ЭҲФ билан тасдиқланган бўлса -ташкилот БҲМС ёки МҲХС асосида молиявий ҳисобот тайёрлашидан қатъи назар даромад сифатида тан олинади деган фикрни билдирган [7].

Тадқиқот усуллари.

Фойда солиғи бўйича мажбуриятларини бухгалтерия ҳисобини тадқиқ қилишда илмий-тадқиқотларда қўлланиладиган мавжуд назарий ва эмпирик тадқиқот методларидан фойдаланилди. Жумладан, амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ўрганишда мантиқий фикрлаш, далиллар тўплаш, тасаввур этиш, қиёслаш, шакллантириш ва муаммони қўйиш каби назарий-тадқиқот методларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар:

Солиқ мажбуриятлари МҲХС бўйича “Молиявий ҳолат” тўғрисидаги ҳисоботда акс эттирилса, БҲМС бўйича “ Баланс”нинг пассив қисмида акс эттирилади. МҲХС ҳисоботларида фойда солиғи мажбуриятлари алоҳида қаторда кўрсатилади.

МҲХСлари ташкилотдан молиявий ҳисоботда тан олинган операциялар ва бошқа ҳодисаларнинг жорий ва келгуси солиқ оқибатларини тан олишини талаб қилади. Ушбу тан олинадиган солиқ суммалари жорий солиқ ва кечиктирилган солиқдан ташкил топади. Жорий солиқ - бу жорий ёки ўтган даврлар учун солиқ солинадиган фойда (солиқ зарари) бўйича тўланадиган (қопланадиган) фойда солиғи. Кечиктирилган солиқ - бу келгуси даврларда тўланадиган ёки қопланадиган фойда солиғи бўлиб, одатда ташкилот ўзининг активлари ва мажбуриятларини уларнинг жорий баланс қиймати билан қопланишидан ёки сўндирилишидан ҳамда фойдаланилмаган солиқ

зарарлари ва солиқ имтиёзларини келгуси даврларга ўтказилишининг солиқ бўйича таъсири натижасида келиб чиқади.

МҲХС 12 “ Фойда солиқлари” стандартига асосан фойда солиғи бўйича жорий қарздорлик қуйидагича тан олинади.

Жорий ва ўтган даврлар учун жорий солиқнинг тўланмаган қисми мажбурият сифатида тан олиниши лозим. Агар жорий ва ўтган даврлар учун тўланган солиқ суммаси ушбу даврларда тўланиши лозим бўлган солиқ суммасидан кўп бўлса, ошган сумма актив сифатида тан олиниши лозим.

Фойда солиғи базаси ва бюджетга тўланадаган солиқ миқдори корхона жами даромадини шакллантириш манбалари ва фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ харажатлар таркибига боғлиқ.

Фойда солиғини асосий солиққа тортиш манбаи бўлиб товарларни (ишларни, хизматларни) реализациясидан олинган даромадлар ҳисобланади. Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинадиган тушум юклаб жўнатилган товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) қийматидан келиб чиққан ҳолда товарларни жўнатиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳажмларини тасдиқловчи бирламчи ҳужжатлар асосида аниқланади.

12-сон БҲХС “Фойдадан солиқлари” стандартида фойда солиғи харажатига қуйидаги таъриф берилган: Фойда солиғи харажати (фойда солиғи даромади) –бу жорий ва кечиктирилган солиқ бўйича давр фойдаси ёки зарарини аниқлашда ҳисобга олинган жамланган суммадир. Фойда солиғи харажати (фойда солиғи даромади) жорий фойда солиғи бўйича харажатни (жорий фойда солиғи бўйича даромадни) ҳамда кечиктирилган фойда солиғи бўйича харажатни (кечиктирилган фойда солиғи бўйича даромадни) қамраб олади.

Фойда солиғининг бухгалтерия ҳисобини такомиллаштиришда фойда солиғи бўйича имтиёзларнинг ҳисоби муҳим аҳамиятга эга. Шуни ҳисобга олган ҳолда фойда солиғи бўйича имтиёзларнинг ҳисобини кўриб чиқамиз.

Солиқ имтиёзларини ҳисоби МҲХСларида 12 “Фойдадан солиқлар” номли (IAS–12 Income Taxes) стандартдан фойдаланилади. Ушбу стандартнинг 34-35 бандларида солиқ имтиёзлари бухгалтерия ҳисобида акс эттириш учун тан олиниши керак. Солиқ имтиёзларини тан олиниши стандартда қуйидагича акс эттирилган: Муддати узайтирилган солиқ активи фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва фойдаланилмаган солиқ имтиёзларини келгуси даврларга ўтказиш бўйича тан олиниши керак, бунда у фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва фойдаланилмаган солиқ имтиёзларидан келажакда фойдаланиш имконини берадиган етарлича келгуси солиқ солинадиган фойдага эга бўлиши эҳтимоли мавжуд бўлган даражада тан

олиниши керак.

Солиқ имтиёзларининг бухгалтерия ҳисоби Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт ва молия вазирлиги ва солиқ қўмитасининг қўшма қарори билан тасдиқланган (Низом,2024) “Юридик шахсларга солиқлар, божхона тўловлари ва йиғимлар бўйича берилган имтиёзларни бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисидаги низом” Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2024 йил 25 декабрда 3590 рақам билан рўйхатдан ўтказилган Низомга асосан тартибга солинади [8].

Бизнинг фикримизча, мақсадли солиқ имтиёзлари бўйича имтиёз даври тугагандан кейин ҳисобдан чиқаришда ишлатилмаган суммани 8720 “Жамғарилган фойда (қопланмаган зарар)” счётининг кредитига олиб бориш мақсадга мувофиқ, бунга қуйидаги бухгалтерия ёзуви қилинади:

Дт – 8840 “Мақсадли фойдаланадиган солиқ имтиёзлари”,

Кт – 8720 “Жамғарилган фойда (қопланмаган зарар)”.

Бу таклифдан асосий мақсад солиқ имтиёзи даври тугагандан кейин ишлатилмасдан қолган сумма доимий назоратда бўлади. Хўжалик юритувчи субъектлар бу маблағларни бошқа мақсадларда ишлатиши мумкин. Бу ҳолда, мақсадли солиқ имтиёзларнинг иқтисодий моҳияти талабларига тўғри келмай қолади.

Хулоса

Фойда солиғи бўйича мажбуриятларнинг бухгалтерия ҳисоби муаммоларини ўрганишда унинг назарий ва ҳуқуқий асосларини тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга эгадир. Шунинг учун ҳам солиқ мажбуриятлари бухгалтерия ҳисоби тизими ва унинг ҳуқуқий асосларини ўрганиш ҳамда унга баҳо бериш асосида муаммолар ечимига оид таклифлар ишлаб чиқиш муҳимдир.

Фойда солиғи бўйича мажбуриятларнинг бухгалтерия ҳисоби мураккаб жараён бўлиб, у молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида ташкил этишда янада мураккаблашади.

Адабиётлар рўйхати

1. Cristina Enache. Corporate Tax Rates Around the World, 2024. https://taxfoundation.org/data/all/global/corporate-tax-rates-by-country-2024/. 17.01.2025.

2. Corporate Tax Statistics 2024.

3. Пансков, В. Г. Налоги и налогообложение: теория и практика в 2 т. Том 1: учебник и практикум для академического бакалавриата/ В. Г. Пансков. — 6-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2019. - 363 с.

4. 12-сон БҲХС “Фойда солиқлари”